

dukça çözü, ihmalci bir üslup ve ilhamla birleştirmiş, kaside ve tarih manzumelerinde devrindeki yeniliklerin yankıları önemli yer tutan bir şairdir. Matbu divanında da yer alan işretnâme veya sohbetnâme denilebilecek bir mesnevisinde, bizde Batı sazlarından ilk defa bahseden bölümlerle kıyafet değişikliğini söz konusu ederek bunun en çarpıcı görünümü olan fes hakkındaki hicvileri, bu tür özellikler taşıyan eserleri arasındadır. Türk edebiyatında manzum tarih düşürmede Sürûî'den sonra en başarılı şair kabul edilen Aynî'nin divanının yarısına yakın kısmı tarih manzumelerine ayrılmıştır. Ayrıca başta *Târîh-i Atâ* olmak üzere Lutfî ve Cevdet Paşa tarihlerinde de onun çeşitli vesilelerle düşürdüğü birçok tarih bulunmaktadır. Nef'î ve Nâbî'den de etkilenen Aynî'nin diğer şiirleri tarih manzumeleri kadar başarılı değildir. Bunlardan başka XVIII ve XIX. yüzyıl şairlerinden Nedîm, Sâmî, Selâm Tâhir, Bağdatlı Esad, Vak'anüvis Pertev, Fâtih Hanım, Hâlet Efendi ve İzzet Molla'ya nazîreleri vardır. İzzet Molla onu çok takdir etmiş, hatta onunla müsterek gazeller söylemiştir.

Eserleri. 1. *Divan*. Oldukça hacimli olan divanı *Dîvân-ı Belâgat-unvân-ı Aynî* adıyla basılmıştır (İstanbul 1258). Müzehhep bir yazma nüshası ise Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Hüsrev Paşa, nr. 577). Divanın baş tarafında mesnevi şeklinde yazılmış olan iki manzume dikkat çekicidir. Bunlardan biri içki ve işret meclisi üzerine, öbürü de Arap, Fars ve Osmanlı şairleri hakkındadır. III. Selim'in katli dolayısıyla terciibend şeklinde yazdığı mersiye, dönemi-ne göre bu nevin başarılı örneklerinden

sayılır. Başta III. Selim ve II. Mahmud olmak üzere devrin diğer ileri gelenlerine yazdığı kasideler, Fevziye Abdullah'ın ileri sürdüğü gibi onun dalkavukluğunu göstermez. Divanda Farsça şiirleri de vardır. 2. *Sâkinâme*. Divanıyla birlikte basılan ve içinde yer yer değişik nazım şekilleri kullanılmakla beraber aruzun "me-fâilün mefâilün feülün" kalıbıyla yazılmış olan 1500 beyitlik bir mesnevidir. Eserin başında devrin tanınmış bazı şairlerinin takrizleri vardır. 3. *Dürrü'n-nizâm*. *Nazmü'l-cevdâhir*'in ilk şeklidir. Eserin adı, yazılış tarihi olan 1226'ya (1811) göstermektedir. Esas sözlük kısmı "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" vezniyle yazılmış mesnevi tarzındaki bu lügat, yirmisi kitabın tertibini anlatan "100 iltizâmat" üzere yazılmıştır. 1300 beyit olan eserde Arapça, Farsça ve Türkçe 10.000 kadar kelime mevcuttur. Her kıtanın ilk beytinde esmâ-i hüsnâdan biri ve bir peygamber adı zikredilir. Eser her biri yirmi sayfalık beş cüzden meydana gelir. İlk defa Ö. Asım Aksoy tarafından bulunarak ilim âlemine tanıtılmış olan eserin bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 5493). 4. *Nazmü'l-cevdâhir*. Aynî'nin 1820'de tamamladığı bu eser de mesnevi tarzında ve aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazılmış 1300 beyitlik manzum bir sözlüktür. Her mısradaki Arapça, Farsça ve Türkçe eş anlamlı kelimelerin sıralandığı bu lügat iki defa basılmıştır (İstanbul 1241, 1250). 5. *Nusretnâme*. Aynî'nin yeniçeriliğin kaldırılmasıyla ilgili olarak mesnevi şeklinde ve aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla kaleme aldığı bir eserdir. Ârif Hikmet bu eserin 1000 beyit olduğunu kaydetmişse de S. N. Ergun'un bildirdiğine göre Millet Kütüphanesi'nde (Ali Emîrî, nr. 1331) bulunan bir nüsha 431 beyittir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde de bir nüsha vardır (TY, nr. 6125).

BİBLİYOGRAFYA:

Esad Efendi, *Bağçe-i Safâ-ındûz*, İÜ Ktp., TY, nr. 2095, vr. 54^{a,b}; Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, T, nr. 789, vr. 50^{a,b}; Fâtih, *Tezkire*, s. 309; Cevdet, *Târîh*, V, 260; VI, 291; VII, 95, 219; Lutfî, *Târîh*, V, 27, 42; *Sicill-i Osmânî*, III, 613; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 3233; *Osmanlı Müellifleri*, II, 322; Ergun, *Türk Şairleri*, II, 602-607; Koca-türk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 589-590; Tan-pınar, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 92-93; Özege, *Katalog*, I, 286; III, 1309; Fevziye Abdullah, "Aynî", *İA*, II, 73-74; Ömer Asım Aksoy, *Hasan Aynî ve Nazmü'l-cevdâhir*, Gaziantep 1959; a.mlf., "Dürrü'n-nizâm ve Nazmü'l-cevdâhir", *TDAY Belleten* (1960), s. 144-171.

İSMAİL ÜNVER

AYNÎ, Bedreddin

(بدرالدین العینی)

Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ)
Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed
b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî
(ö. 855/1451)

Türk asıllı Hanevî fakihî,
tarihçi, hadis ve dil âlimi.

Aynî'nin büyük dedesi Ahmed XIV. yüzyılın başlarında Ankara'dan göçerek Halep'e yerleşmiş, babası orada doğmuştur. Aynî ise ailesinin daha sonra yerleştiği Ayıntab'da (Gaziantep) 17 (veya 26) Ramazan 762 (21 Temmuz 1361) tarihinde doğdu. Bir ulemâ ailesine mensup olan Aynî ilk tahsilini memleketinde yaptı. Ayıntab kadısı olan babasından fıkıh okudu ve bir süre onun yerine kadılık yaptı. 1382'de babasının vefatından sonra Ayıntab'dan ayrılarak Besni, Kâhta ve Malatya'da tahsiline devam etti. Halep'te Cemâl el-Malatî ve Kudûs'te Alâ es-Sirâmî'den ders aldı. Daha sonra da bu hocasıyla birlikte Kahire'ye gitti ve hocası tarafından Berkûkiyye Tekkesi'ne yerleştirildi. Sirâmî'nin vefatına kadar bu tekkede kalan ve bazı görevleri yürüten Aynî'nin bu münasebetle tasavvufî olan ilgisinden söz edilir. Kahire'de Sirâceddin el-Bulkînî, Zeynüddin el-İrâkî, Nüreddin el-Heysemî ve Ebû'l-Feth el-Askalânî gibi devrin önde gelen âlimleri başta olmak üzere birçok hocadan ders aldı.

Daha sonra Kahire'ye yerleşen Aynî, ilmî sahada adını duyurmaya başladı ve yöneticiler nezdinde itibar kazanarak muhtelif resmî görevlere getirildi. İlk olarak 801 (1398-99) yılında el-Melikü'z-Zâhir Berkuk tarafından tarihçi Makrîzî'nin yerine Kahire muhtesibîliğine tayin edildi. Bu görevinden birkaç defa alınan ve tekrar tayin edilen Aynî 803'te (1400-1401) el-Melikü'n-Nâsir Ferec tarafından daha çok Memlûk sultanlarının kurmuş olduğu vakıfların idaresiyle görevli bir kurum olan nâzirü'l-ahbâsîliğe (evkaf nâzirliği) getirildi. Bu arada Mahmûdiyye Medresesi'nde fıkıh okutmaya başladı. Sultan el-Melikü'l-Müeyyed tah-ta geçtiğinde (1412) gözden düşerek evkaf nâzirliğinden alındı ise de bir süre sonra tekrar bu göreve getirildi. 1416 yılında yine muhtesibîliğe tayin edildi. el-Melikü'l-Müeyyed ile Kudûs Seferi'ne katılan ve onun nezdindeki mevkiini daha da güçlendiren Aynî, sultan tarafından 1420'de Konya'ya Karamanoğlu Ali Bey'e elçi olarak gönderildi. Aynî'nin Mü-

Ayıntablı
Aynî'nin
Dürrü'n-nizâm
adlı
eserinin
ilk sayfası
(İÜ Ktp., TY,
nr. 5493)

eyyediyye Medresesi'nde hadis hocalığına başlaması da bu hükümdar zamanındadır. 1421 yılında tahta geçen ve kendisine son derece hürmet gösteren el-Melikü'z-Zâhir Tatar'dan sonra el-Melikü'l-Eşref Barsbay'ın da teveccühünü kazanarak 829'da (1425-26) Kahire'de Hanefî başkadısı oldu. 1429 yılında azledilip yeniden muhtesibliğe tayin edildi. İki yıl sonra eski görevleri uhdesinde bulunmakla birlikte tekrar başkadılığa getirildi. Böylece evkaf nâzirliği, muhtesiplik ve başkadılık görevlerinin bir arada ilk defa onun tarafından yürütüldüğü kaynaklarda zikredilir. 1435'te Barsbay'ın Âmid seferine de katılan Aynî, bir süre sonra muhtesiplik vazifesinden alındı. 1438'de Barsbay vefat edince başkadılıktan da alınan ve uhdesinde yalnız evkaf nâzirliğiyle müderrislik görevi kalan Aynî bu tarihten sonra evine çekilerek eser yazmakla meşgul oldu. Ardından tekrar muhtesib tayin edildi. 1449 yılında el-Melikü'z-Zâhir Çakmak tarafından bütün görevlerinden alındı. Bu yüzden geçim sıkıntısına düşen ve emlakıyla kitaplarını satarak geçimini sağlamak zorunda kalan Aynî, 4 Zilhicce 855 (28 Aralık 1451) tarihinde vefat etti ve kendi kurduğu Medresetü'l-Ayniyye'ye defnedildi.

Aynî'nin, sultanların teveccühünü kazanarak idarî sahada aktif bir rol oynamasında Türkçe bilmesinin büyük tesiri olmuştur. Nitekim o, el-Melikü'z-Zâhir Tatar için Hanefî fakihî Kudûrî'nin *el-Muhtaşar* adlı eserini Türkçe'ye tercüme ettiği gibi, Arapça yazmış olduğu tarihi Sultan Barsbay'a okur ve Türkçe açıklamasını yapardı. Talebesi İbn Tağrîberdî ve kendisinden çok faydalanmış olan tarihçi Şehâvî'nin belirttiğine göre Aynî'nin özellikle fıkıh, usul, tarih, hadis ve lugat ilimlerinde derin bir vukufu vardı. İdarî hayata olduğu kadar devrinin ilmi ve fikrî hayatına da aktif bir şekilde katılmış bulunan Aynî'nin, çağdaşı iki büyük âlim Makrîzî ve İbn Hacer el-Askalânî ile dostça olmayan bazı münasebetleri olmuştur. Makrîzî'nin yerine muhtesiplik makamına getirilişi, kendisinin Türk, İbn Hacer'in ise Arap oluşu ve *Şaḥîḥ-i Buḥârî*'ye yaptıkları şerhler münasebetiyle aralarında geçen tartışmalar bu ihtilâfların kaynağını teşkil etmiştir.

Eserleri. Oldukça karışık ve yoğun faaliyetlerle dolu bir hayat süren ve ömrünün büyük bir kısmını devlet hizmetlerinde geçiren Aynî, çeşitli konularda birçok eser yazmıştır. Türkçe birkaç kitabı dışında hepsi Arapça olan eserlerinin

başlıcaları şunlardır: 1. *'İkdü'l-cümân' fî târîhi ehli'z-zamân*. Aynî, yirmi cildi bulan bu umumî tarihi daha sonra kardeşi Şehâbeddin Ahmed ile birlikte sekiz ciltte ihtisar etmiştir. *'İkdü'l-cümân*, Aynî'nin lakabına nisbetle *Târîhu'l-Bedrî*, bu ihtisar da kardeşine nisbetle *Târîhu's-Şihâbî* adıyla tanınmıştır. Aynî bu büyük eserini üç cilt halinde bir kere daha kısaltarak buna da *Târîhu'l-Bedr fî evsâfi ehli'l-'aşr* adını vermiştir. Eserin Memlûkler dönemine ait 648-664 (1250-1266) yıllarını kapsayan bölümü Muhammed Muhammed Emîn tarafından (Kahire 1407/1987); 815-824 (1412-1421) yıllarını kapsayan bölümü de Abdürrâzık et-Tantâvî tarafından edisyon kritiği yapılarak neşredilmiştir (Kahire 1985). 2. *'Umdetü'l-kârî' fî şerhi Şaḥîḥ-i Buḥârî*. Aynî, *Şaḥîḥ-i Buḥârî*'nin diğer şerhlerine nisbetle daha derli toplu ve düzenli olan bu eseri, İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî* adlı şerhini gördükten sonra kaleme almış ve bazı konularda üstü kapalı da olsa onu tenkit etmiştir. Eserin muhtelif baskıları yapılmıştır (I-XIII, İstanbul 1308-1311; I-XIII, Kahire 1348; I-XXV, Kahire 1348 ve I-XX, Kahire 1392/1972). 3. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. Mergînânî'nin Hanefî fıkıhına dair meşhur eseri *el-Hidâye*'nin şerhidir. Fikhî konuları derli toplu ele alışı ve özellikle hadisleri inceleyişi bakımından *el-Hidâye*'nin önemli şerhlerinden biri olan bu eser de basılmıştır (I-VI, Leknev 1293; I-X, Kahire 1980-1981). 4. *Remzül-ḥakâ'îk fî şerhi Kenzî'd-dekâ'îk*. Ebû'l-Berekât en-Ne-seffî'nin Hanefî fıkıhına dair *Kenzü'd-dekâ'îk* adlı eserinin şerhi olup birçok defa basılmıştır (I-II, Bulak 1285; Bombay 1302; Dehli 1870, 1884, 1298, 1315-1317; Leknev 1877, 1882; Mısır 1299). 5. *el-Ma-*

ḳaşîdû'n-naḥviyye fî şerhi şevâhidi şurûḥi'l-Elfiyye. İbn Mâlik'in *el-Elfiyye* adlı eserindeki örnek beyitlere (şevâhid) dair olan ve *eş-Şevâhidü'l-kubrâ* diye de bilinen kitap, Bağdâdî'nin *Ḥizânetü'l-edeb* adlı eserinin kenarında basılmıştır (I-IV, Bulak 1299). Bu eserin muhtasarı olan ve *eş-Şevâhidü's-suğrâ* diye bilinen *Ferâ'idü'l-ḳald'id fî muhtaşari şerhi's-Şevâhid* adlı eseri de matbudur (Mısır 1297). 6. *es-Seyfü'l-mühenned fî sîreti'l-Meliki'l-Mü'eyyed*. Memlûklü hükümdarı el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî (1412-1421) ve devriyle ilgili olarak kaleme aldığı bir eserdir. Fehim Muhammed Şeltût tarafından edisyon kritiği yapılarak neşredilmiştir (Kahire 1387/1967).

Aynî'nin sayıları kırkı aşan diğer eserlerinin başlıcaları şunlardır: Tarih ve Biyografi: *er-Ravzû'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir* (Kahire 1370, 1962); *Târîhu'l-ekâsire* (İran hükümdarlarının biyografilerine dair Türkçe eser); *el-Cevherü's-seniyye fî târîhi'd-devleti'l-Mü'eyyediyye*; *Muhtaşaru Târîhi İbn Ḥallikân*; *eṭ-Ṭabakâtü'l-Hanefiyye*; *Ṭabakâtü's-şu'arâ*. Hadis ve Hadis Ricâli: *Mebâni'l-aḥbâr fî şerhi Me'âni'l-âşâr*; *Nuḥabü'l-efkâr fî tenkihi Mebâni'l-aḥbâr*; *Meḡâni'l-aḥyâr fî ricâli Me'âni'l-âşâr*; *Şerḥu Süneni Ebî Dâvûd*. Fıkıh ve Fıkıh Usulü: *Şerḥu'l-Menâr*; *Minḥatü's-sülûk fî şerhi Tuḥfeti'l-mülûk*; *Şerḥu Mecma'î'l-bahreyn*; *et-Tuḥfe ve'l-hidâye*; *ed-Dürerü'z-zâhire fî şerhi'l-Bihârî'z-zâhire* (eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Sâlih Yûsuf Ma'tûk, s. 85-123, 175-265).

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Hacer el-Askalânî, *Inbâ'ü'l-gümri*, I-III, tür.yer.; Şehâvî, *eḍ-Ḍav'ü'l-lâmî*, X, 131-135; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-sa'âde*, I, 265-266; İbn-nü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 286-288; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 207-208; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-feḥâris*, II, 839; Osmanlı Müellifleri, I, 352-353; Serkis, *Mu'cem*, II, 1402-1404; Brockelmann, *GAL*, II, 64-66, 251; *Suppl.*, I, 645; II, 50, 266; Ziriklî, *el-A'lam*, VIII, 38-39; Yaşar Koprman, *el-Aynî'nin İkdü'l-cümân'ında XV. yy. 'a Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar* (doktora tezi, 1971), AÜ DTCF Ktp., nr. 149; *Kehhâle*, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XII, 150-151; Talat Sakallı, *Aynî'nin Hadis Kültüründeki Yeri* (doktora tezi, 1987), AÜ İlahiyat Fakültesi, DİA Ktp., nr. 9675; Sâlih Yûsuf Ma'tûk, *Bedrüdîn el-Aynî ve eseruhâ fî 'ilmi'l-hadis*, Beyrut 1407/1987; Adile Âbidin, "Aynînin, İkdü'l-Cuman Fi Târîhi Ehli'z-Zaman Adlı Tarihinde Osmanlılara Ait Verilen Malûmatın Tedkiği", *Tarih Semineri Dergisi*, II, İstanbul 1938, s. 109-215; Marçais, "Aynî", *IA*, II, 70-72; a.mlf., "al-'Aynî", *El'* (İng.), I, 790-791.

ALİ OSMAN KOÇKUZU

Bedreddin el-Aynî'nin *Târîhu'l-Bedrî* adlı eserinin I. cildinin ilk iki sayfası (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 833)

